

Werkloosheid op de wip

Fons Leroy

Adjunct-kabinetschef Vlaamse Minister van Tewerkstelling en Sociale Aangelegenheden

Het werkgelegenheidsbeleid zit in een doodlopend straatje. De economie zal nooit nog genoeg werk creëren om iedereen aan een job te helpen. Werk voor iedereen kan dus maar door een reso-

lute keuze voor arbeidsherverdeling. Maar arbeidsherverdeling betekent inkomensverlies.

De organisatie van een werkverdelingsverzekering kan daar een oplossing voor bieden.

Wassende werkloosheidscijfers

De werkloosheid heeft een alarmerend hoog peil bereikt. België telt vandaag liefst 487.594 uitkeringsgerechtigd volledig werklozen. Ondanks het versterkt schorsingsbeleid waarbij alleen al in 1993 meer dan 26.000 langdurig werklozen hun uitkering verloren, ligt dit peil 17% hoger dan vorig jaar en 31% ten opzichte van 1991.

De reële omvang van de werkloosheid ligt nog beduidend hoger. Indien ook de oudere niet-werkzokende werklozen, de jongeren in wachtijd, de vrijgestelden om sociale en familiale redenen, de werklozen in opleiding, de studiehervatters, de onvrijwillig deeltijds werkenden en de bruggepensioneerden worden meegeteld, brengt dat het totaal op bijna 930.000 personen die werkloos zijn. Daarnaast zijn er nog een kleine 52.000 werknemers in loopbaanonderbreking. De totale onderwerkstelling slaat volgens Heylen en Van Gompel op 1,012 miljoen eenheden¹.

Het recent rapport *L'emploi en Europe 1993* van de Commissie van de Europese Gemeenschappen toont aan dat de werkloosheidsontwikkeling in al zijn aspecten uiterst dramatische vormen aanneemt. In een zestal Europese Lidstaten heeft de werkloosheid reeds het trieste dieptepunt van 1985 overschreden; andere lidstaten, waaronder België, zullen zich binnenkort eveneens bij deze groep voegen. De jeugdwerkloosheid, traditioneel de barometer van het economisch gebeuren, vertoont ook een negatieve tendens. Het merendeel van de Europese lidstaten heeft een jongerenwerkloosheid van 20 %

of meer. Het niveau van de langdurige werkloosheid is weliswaar proportioneel afgenomen, maar die evolutie valt veeleer toe te schrijven aan de sterke toename van de kortstondige werkloosheid dan wel aan een versterkte uitstroombeweging van de langdurige werklozen.

Over het algemeen zal deze toestand op korte en zelfs middellange termijn niet fundamenteel wijzigen. De meeste prognoses houden rekening met een nog stijgende werkloosheid op korte termijn om zich dan te stabiliseren op het peil van 1996-1997. Dat heeft niet alleen te maken met een nog stijgende arbeidsparticipatie van bepaalde bevolkingscategorieën en met blijvende migratiestromen, maar ook en vooral met de structurele beperkingen van het economisch proces.

Deze toestand is – moet het gezegd – vanuit sociaal-democratisch oogpunt onaanvaardbaar. De dualisering die met de toenemende werkloosheid gepaard gaat, houdt het risico van een maatschappelijke implosie in². Fenomenen als racisme, fascisme, hooliganisme, vandalisme, substitutionisme zijn nu reeds uitingen van de zich vertakkende wortels van het maatschappelijk kwaad dat structurele werkloosheid veroorzaakt.

Het overheidsbeleid van de laatste twee decennia lijkt dus te falen, ondanks de honderden KB's over de werkloosheidsreglementering, ondanks de tientallen herinschakelingsacties en tewerkstellingsprogramma's (BTK, DAC, jongerenstage, Weer-Werk, GESCO, ingroeibanen, sociale economie, plaatselijke werkgelegenheidsagentschappen, sociale werkplaatsen, '1 + 1 = 3'-plan, actie '5 voor 12', begeleidingsplan, ...), ondanks

de verhoogde inspanningen inzake bemiddeling en opleiding, ondanks de diverse tewerkstellingsstimuli (PEP-Plan, Programmawet-subsidies, aanwervingspremies, sectoriële premies ...). De creativiteit inzake maatregelen was nog nooit zo groot ... en toch blijft de werkloosheid klaarblijkelijk ongestoord toenemen. De vraag wordt steeds prangender: aanvaarden wij een maatschappij die moet leven met de gedachte dat één derde – en op termijn mogelijk de helft – van de actieve bevolking definitief van het arbeidsproces uitgesloten blijft? In mijn ogen niet ... maar dan moet het beleid dringend worden geheroriënteerd, vertrekkend vanuit nieuwe premissen inzake arbeid, inkomen en vrije tijd. Deze heroriëntering is slechts mogelijk indien eerst de tekortkomingen van het huidig werkloosheidsbeleid in kaart worden gebracht.

Wankale werkloosheidsreglementering

In het domein van de werkloosheidsverzekering is het beleid verlamd door de budgettaire beperkingen. Talrijke kortzichtige maatregelen werden genomen om het zwellend volume aan rechtstreekse of onrechtstreekse werkloosheidsuitkeringen te doen afnemen. Dit uitgangspunt zit ook nog duidelijk vervat in het hoofdstuk werkloosheid van het globaal plan van de federale regering en zal waarschijnlijk weer opduiken bij de delging van het nieuwe budgettekort van 40 miljard in de werkloosheidsverzekering.

Deze aanpak heeft vooral tot gevolg dat de interne cohesie van de werkloosheidsverzekering (in de ruime zin van het woord) volledig zoek is geraakt³. De harmonieus opgevatte koppeling van de integratieve doelstelling – hulp in de zoektocht naar een nieuwe job via bemiddeling en opleiding – en de verzekeringsdoelstelling – het verstrekken van een vervangingsinkomen – is stelselmatig uitgehold. Hierbij wordt in eerste instantie steeds een betuttelende of beschuldigende vinger uitgestoken naar de gewesten en de gemeenschappen. Zij zouden onvoldoende oog hebben voor de bewaking van de voorwaarde van arbeidsbereidheid in hoofde van de werklozen ... en daardoor – minstens ten dele – mee verantwoordelijk zijn voor de verdere afbraak van de fundamentele principes van de Belgische werkloosheidsverzekering.

Tegenover deze stelling moeten enkele duidelijke kanttekeningen worden gemaakt.

Vooreerst is de splitsing tussen de bemiddelings- en de werkloosheidsdiensten een politieke optie geweest

van de nationale overheid. Deze optie dateert zelfs van voor elke staatshervorming. Zo vermeldt de besluitvorming van de Nationale Werkgelegenheidsconferentie van 27 november 1972: "Indien men wil dat de plaatsingsdiensten doelmatig zijn en werkelijk de plaats worden waar het aanbod van en de vraag naar een betrekking mekaar ontmoeten, dan moet men hen gewis de taak niet opdragen van gendarme der werkloosheidsuitkeringen." Deze loskoppelingsbeleid vindt men trouwens ook op één of andere wijze in andere Europese lidstaten terug (Nederland, Frankrijk ...) waar geen federale staatsvorm van kracht is. Net zoals in België wordt terzake een jojo-politiek gevolgd: in tijden van economische hoogconjunctuur wordt de relatie versoepeld; gaat het economisch slecht(er) dan wil men de band nauwer aanhalen. De budgettaire context is hieraan natuurlijk niet vreemd. Door het institutionaliseringsproces verbonden aan de staatshervorming wordt deze situatie natuurlijk nog aangescherpt. Het betreft immers niet enkel andere overheden, andere doelstellingen, maar ook de kosten-batenverdeling ligt anders. Een activerend tewerkstellingsbeleid van de gewesten komt vooral de federale overheid ten goede zodat de noodzaak van een 'just return'-effect zich voortdurend stelt. Het is dan ook ontmoedigend te moeten vaststellen dat het tewerkstellings- en opleidingsbeleid van de Vlaamse overheid quasi uitsluitend beoordeeld wordt op de omvang van de gegevenstransmissie VDAB-RVA. Er wordt nauwelijks rekening gehouden met de verdiensten van een sterk geïntensiveerd en gediversifieerd werkgelegenheidsbeleid.

Daarnaast, en dat is in mijn ogen een veel belangrijker evolutie, moet worden vastgesteld dat de federale overheid het laatste decennium erg versnipperde maatregelen heeft getroffen waardoor het beschikbaarheidsgehalte (lees: het gehalte van arbeidsbereidheid) verschilt naargelang de werkloze behoort tot één van volgende categorieën: verplicht ingeschreven uitkeringsgerechtigd volledig werklozen, oudere werklozen, vrijgestelden om sociale en familiale redenen, werklozen in opleiding en studiehervatters, jongeren in wachttijd, begeleidingsplanners, loopbaanonderbrekers of brugpensioneerden. De werklozenpopulatie waarvoor men de voorwaarde van werkwiligheid handhaaft, bedraagt aldus amper 60% van de totale populatie van uitkeringstrekkers. Hoewel er voor elk substelsel een specifieke verklaring voor een aparte regeling is, is men duidelijk niet uitgegaan van een duidelijk concept, van een alles omvat-

tende beleidsvisie omtrent werkloosheid.

Tenslotte werden in het domein van de werkloosheidsverzekering een aantal maatregelen getroffen die herinschakeling van werklozen eerder afremmen, dan wel bevorderen. Het idee van 'prikkeluitkeringen', stimuleringsuitkeringen, is vooral omwille van budgettaire doeleinden meer en meer verlaten. In dit kader kan gerefereerd worden naar de afbouw van de mogelijkheden om opleiding of studies te combineren met werkloosheid, de beperking van de mogelijkheid om zich gratis ter beschikking te stellen voor bepaalde maatschappelijk nuttige projecten, de afbouw van het statuut van de onvrijwillig deeltijds werkenden, de niet-gelijkstelling van tewerkstellingsprogramma's met reguliere arbeid voor de toelating tot of de berekening van de werkloosheidsuitkeringen...

Eenzelfde benadering, doch op onrechtstreekse wijze doorgevoerd, vindt men terug in de trekkingsrechten⁴. Van een activerende aanwending van de werkloosheidsuitkeringen zoals voorgestaan in de OESO- en EU-rapporten en in het geroemde Scandinavische model, is helaas nog geen sprake. Het globaal plan bevat integendeel nog een aantal zetten in de tegenovergestelde richting (verlaging van de trekkingsrechten, verhoging van de gewestelijke tussenkomst voor werklozen in opleiding).

Wanhopig werkgelegenheidsbeleid

Het herinschakelingsbeleid van de Vlaamse overheid, als onderdeel van het werkgelegenheidsbeleid, wordt vooral gekenmerkt door een intensivering en verbreding van de inspanningen voor opleiding, bemiddeling en begeleiding. De middelen inzake beroepsopleiding werden op 5 jaar tijd quasi verdubbeld. De samenlegging van Europese (ESF), nationale (begeleidingsplan) en sectoriële (0,18% - 0,25%-bijdrage) middelen is hieraan niet vreemd. Dat wijst tevens op de wijdverspreide opvatting dat opleiding een belangrijke hefboom is inzake werkgelegenheidscreatie. De klassieke arbeidsbemiddeling werd aangevuld met nieuwe begeleidingsmethodieken gericht op maatwerk en individuele trajectbemiddeling: de Weer-Werkactie, de actie '5 voor 12', de sollicitantenbegeleiding. De inspiratie kwam hierbij uit het noorden en levert ook op Vlaams niveau zijn vruchten af. Zo heeft de Weer-Werkactie, die uitsluitend gericht is op de langdurig werklozen, tot nu toe bijna 27.000 langdurig werklozen intensief begeleid met een schakelpercentage naar tewerkstelling van 35%, ter-

wij ongeveer 40% van het cliënteel doorstroomt naar een arbeidsmarktgerichte opleiding. Bovendien is het dienstenpakket van de VDAB uitgebreid met nieuwe arbeidsmarkttechnieken zoals outplacement, loopbaanbegeleiding en modulaire sollicitatietraining.

Naast de klassieke tewerkstellingsprogramma's zijn nieuwe instrumenten van compenserende of vervangende sturing gecreëerd zoals de sociale economie, sociale werkplaatsen, werkervaringsplaatsen, het jeugdwerkgarantieplan e.d.m.⁵. Ook op het federale niveau zijn maatregelen getroffen of in voorbereiding om de tewerkstelling te bevorderen: loonkostsubsidies, jongerenbanenplan, lokale jobdiensten, invoegbedrijven, ingroeibanen, stimuli gekoppeld aan het begeleidingsplan, Tewerkstellingsfonds, Ronde Tafel Fonds, en andere.

Met de dag wordt het evenwel alsmear duidelijker dat deze gediversifieerde aanpak niet volstaat om het werkloosheidsprobleem ten gronde op te lossen. Een beleid dat bij voorrang gericht is op begeleiding en opleiding van werklozen, schiet bij gebrek aan een voldoende arbeidsaanbod niet alleen tekort, maar veroorzaakt daarnaast een breed gevoel van frustratie bij werkzoekenden, bemiddelaars ... en de betalende overheid. Tevens leidt een dergelijk herinschakelings- en opleidingsbeleid tot een grootscheepse substitutie-operatie. Zonder afbreuk te willen doen aan de gerechtvaardigde doelstelling om risicogroepen meer reële kansen te bieden op de arbeidsmarkt, moet worden gesteld dat deze aanpak op macrovlak eigenlijk neerkomt op een georganiseerde verdringing. Het jongerenbanenplan is hiervan een schoolvoorbeeld. Diverse onderzoeken wijzen daarenboven uit dat zo'n beleid een belangrijk 'deadweight'-effect heeft⁶.

Voor de creatie van arbeidsplaatsen zoeken de diverse overheden (Europees: Witboek Delors; federaal: globaal plan; Vlaams: Actieplan Werkgelegenheid) hun heil vooral in een relance-beleid gericht op de bevordering van een gunstig economisch klimaat via de verbetering van de infrastructuur, de werk- en woonomgeving en de telecommunicatie, de verhoging van de inspanningen inzake wetenschappelijk onderzoek, het optrekken van de overheidsinvesteringen e.d. Tevens worden de bruto loonkosten in sterke mate gereduceerd om de competitiviteit van de - Vlaamse, Belgische, Europese - ondernemingen te versterken.

Dit economisch werkgelegenheidsbeleid heeft echter belangrijke beperkingen. Vooreerst is en blijft het economisch proces gekenmerkt door een verhoogde

arbeidsuitstoot, de zogenaamde 'jobless growth'. Er is een duidelijk vast te stellen tendentiële afname van het arbeidsvolume. De voorbeelden zijn legio. Zo daalde volgens een HIVA-studie het totaal arbeidsvolume tussen 1960 en 1990 met meer dan 10% terwijl het BNP over dezelfde periode met 170% steeg⁸. In de Belgische staalnijverheid steeg de produktie tussen 1985 en 1990 van 10,6 tot 11,5 miljoen ton, d.w.z. met ongeveer 10%. De tewerkstelling daalde tegelijk met bijna de helft, nl. van 39.200 tot 21.200 eenheden⁹.

Nog treffender is de toestand in Duitsland. Daar toonde een onderzoek aan dat een investering van 1.000 miljard Duitse mark met het oog op een produktiviteitsverhoging in de periode 1955-1960 goed was voor 2 miljoen nieuwe jobs. In de periode 1960-1965 zorgde dergelijke investering nog maar voor 400.000 nieuwe jobs. Daarna kwam een nog fellere kentering. De periode 1965-1970 zag in deze context 100.000 jobs verdwijnen en voor de periode 1970-1975 ging het zelfs om een verlies van 500.000 jobs¹⁰. Het BNP steeg volgens een andere bron in Duitsland tussen 1950 en 1986 met 400%, terwijl het aantal gewerkte uren per inwoner met één derde daalde¹¹.

Aznar schetst eenzelfde beeld voor Frankrijk, waar in de jaren '80 de economische groei 25% bedroeg, maar de werkloosheid toenam met 1,2 miljoen werklozen¹².

Het is dus een illusie dat de werkgelegenheidsaan-groei evenredig zal zijn met de economische relance-inspanningen. Daarvoor kent het economisch proces zoals aangetoond te structurele beperkingen.

Die argumentatie gaat ook op voor de tegemoetkomingen in de loonkosten. Loonkostverlagende maatregelen zullen geen gewaarborgde tewerkstellingseffecten van enige relevante omvang hebben. Bovendien is het de vraag of een dergelijke aanpak wel degelijk het concurrentievermogen van de ondernemingen ten aanzien van de concurrenten uit de lage loonlanden ingrijpend zal wijzigen. Wanneer bijvoorbeeld in vergelijkende termen de loonkosten in de Belgische textielsector per minuut 100 Belgische frank bedragen, in Portugal 20 frank en in Tsjechië 10 frank, valt het te betwijfelen dat een loonkostverlaging met zeg maar 30% voor nieuwe tewerkstelling zal zorgen. Ik laat hierbij de loonkostensneeuwbal die ontstaat door het arbeidskostendrukkend beleid van onze Europese buurlanden nog buiten beschouwing, net als de verhoogde interne druk op het sociale zekerheidsstelsel.

Tenslotte heeft een relancebeleid duidelijk ecologi-

sche grenzen¹³. De spanning tussen economie en ecologie zal ongetwijfeld toenemen en de milieuproblematiek zal op termijn hoedanook de andere beleidsdomeinen sterk bepalen. De economische logica zal gedwongen worden de produktiefactoren natuur en milieu te integreren.

Wenselijk werkverdelingsbeleid

Een beleid van arbeidsherverdeling gekoppeld aan de uitbouw van een werkverdelingsverzekering kan een coherent en geïntegreerd antwoord bieden op zowel de knelpunten van de werkloosheidsverzekering als de werkgelegenheidsproblematiek.

Vanzelfsprekend steunt een dergelijk beleid op de centrale rol van arbeid. Daarin verschilt het van het basisinkomen¹⁴. Diverse onderzoeken beklemtonen de noodzaak van arbeid. Zo komen uit het onderzoek van Rosseel ondermeer het determinerend patroon van werkoriëntaties, de manifeste werkgerichtheid van werkzoekende cursisten en de vrees voor de uitholling van elke vorm van werkzekerheid tot uiting¹⁵. Glorieux accentueert op grond van zijn bevindingen de multifunctionaliteit van arbeid en illustreert dat ondermeer door een beschrijving van hoe werklozen bepaalde niet-reguliere werkvormen gaan institutionaliseren¹⁶. De sterke werkgerichtheid is ook aanwezig bij de minst kansrijken op de arbeidsmarkt blijkens de onderzoeken van HIVA, ISECO en OOTB¹⁷. Ervaringsgerichte studies van werkveldorganisaties als VIBOSO, Vitamine W en SSW, onderschrijven dat uitgangspunt. Overigens valt het op dat alle emancipatorische bewegingen (arbeiders, vrouwen, migranten, gehandicapten ...) arbeid prioritair vooruitschuiven als maatschappelijke waarde. In de trias 'arbeid, tijd en inkomen' staat de eerste factor dus duidelijk voorop. De toegenomen vrije tijd heeft – paradoxaal genoeg – het belang van de arbeidsmaatschappij zelfs nog versterkt¹⁸.

Weliswaar zal arbeid niet meer de actuele betekenis van voltijdse tewerkstelling hebben (38 à 40 urenweek, 5 dagen per week, een beroepsloopbaan lang), maar dat is evolutief gezien geen punt. Het begrip 'voltijdse tewerkstelling' evolueerde immers van om en bij de 2.150 uren op jaarbasis in 1960 tot zowat 1.620 uren nu¹⁹. Elke statische benadering negeert dus de historische context.

Het vertrekpunt van een dergelijk beleid is eenvoudig: indien het economisch proces niet méér jobs kan creëren, moeten de jobs gedeeld worden. Hierbij kan volgens mij de uit het gedachtengoed van André Gorz

gedistilleerde arbeidsmarktwet gelden: de arbeidstijd wordt teruggebracht tot de per persoon beschikbare arbeidstijd²⁰. Sloganesk vertaald heet dat: iedereen werkt minder zodat iedereen kan werken (*travailler moins pour travailler tous*). Dit standpunt houdt in se een structurele aanpak van het werkloosheidsprobleem in.

Voor de concrete realisatie van deze doelstelling dienen zich twee pistes aan: de collectieve piste waarbij de gemiddelde wekelijkse arbeidsduur wordt verminderd, en de individuele piste waarbij de werknemer de mogelijkheid krijgt zijn arbeidsprestaties te verdelen over zijn actieve loopbaan. De eerste weg houdt – gelet op de omvang van de werklozenpopulatie – noodzakelijkerwijze een drastische reductie van de arbeidstijd in (à la 32 uren-week). Een geleidelijke terugschroefing van de arbeidsduur heeft zeker op korte(re) termijn geen gegarandeerde tewerkstellingseffecten. Het verleden toont immers aan dat in zo'n scenario de vermindering van de arbeidsduur wordt opgevangen door een zuivere produktiviteitsverhoging per eenheid. Wel moet duidelijk gesteld worden dat een collectieve werktijdverkorting niet in se een lineaire maatregel hoeft te zijn, maar dat het best mogelijk, zelfs aangewezen is hier op sector- of ondernemingsmaat gesneden maatregelen te treffen (vier dagen-week, nieuwe ploegenstelsels, verkorting van de dagelijkse arbeidsduur, ...). De individuele werktijd moet daarbij losgekoppeld worden van de machine-tijd of de openingstijd van de diensten. De tweede weg komt tegemoet aan de flexibiliteit op werknemersmaat (*le travail à temps choisi*) waarbij de werknemer de vrijheid krijgt zijn beroepsloopbaan zelf te plannen²¹. De Zweedse economist Rehn pleit reeds lang voor een aan een beroepsloopbaan gekoppeld vrijetijdskrediet²². Dat krediet kan aangewend worden voor recreatieve, familiale, maatschappelijke, artistieke, politieke of vormingsdoeleinden.

Het is evenwel duidelijk dat een beleid gericht op arbeidsherverdeling niet los gezien kan worden van de eraan verbonden inkomensproblematiek. In dit verband moet m.i. een werkverdelingsverzekering opgezet worden²³. Dat is een taak voor de overheid. Een louter volutaristisch beleid aangemoedigd door de overheid via premies of loonkostensubsidies, zal niet aan de doelstelling tegemoetkomen. Wellicht blijft een dergelijke aanpak beperkt tot defensieve toepassingen bij ondernemingen in moeilijkheden of in herstructurering. Een duidelijk wettelijk kader met vaststelling van de doelstelling (bijvoorbeeld 32-urenweek of 1.000-1.200 uren op jaarbasis) en de voorwaarden van toekenning van werkver-

delingsuitkeringen is nodig. Over de realisatie van die doelstelling kan op interprofessioneel, sectorieel of ondernemingsniveau overleg worden gepleegd tussen de sociale partners. Het overheidsbeleid zal er daarenboven op gericht moeten zijn de aansluitingsmogelijkheden verbonden aan de diverse in- en uitstapregelingen via opleidings- en ingroeimaatregelen aan te pakken.

De werkloosheidsverzekering kan voor het opzetten van een werkverdelingsverzekering als nuttige inspiratiebron gelden. De meest treffende illustratie vormt in dit kader het vergoedingsstelsel van de deeltijdse arbeid om aan de werkloosheid te ontsnappen. Dat stelsel fungeerde in de periode 1982-1988 niet alleen als werkverdelingsinstrument maar ook als inkomensgarantieverstrekker. De enting op de werkloosheidsverzekering heeft bovendien als voordelen dat het toelaat de grondbeginselen van de sociale zekerheid te behouden, het risico van bestaansonzekerheid en armoede te beperken, de collectieve belangenbehartiging te waarborgen en de conventionele afspraken binnen dit kader te honoreren (cfr. brugpensioen, tijdelijke werkloosheid).

De uitbouw van zo'n stelsel houdt ook een nieuwe invulling van de band arbeid-inkomen in, waardoor de aangehaalde knelpunten van de huidige werkloosheidsverzekering hun knelpuntkarakter verliezen. Het rechten-plichten-mechanisme – tegenover de maatschappelijke plicht tot werkverdeling staat het recht op een aanvullend inkomen²⁴ – impliceert immers dat de werkberedheid 'gecompenseerd' wordt door een autonome besteding van de vrije tijd. Daardoor worden de bestaande substelsels van studiehervatting, vrijstelling wegens sociale en familiale redenen en gratis terbeschikkingstelling van vzw's, die nu als een ontwijking op de werkberedheid worden beschouwd, geïntegreerd in de individuele loopbaanplanning die vanuit de werkverdelingsverzekering gefinancierd wordt. Deze optie sluit de facto et de iure zeer goed aan bij een veralgemeend recht op loopbaanonderbreking. De loopbaanvisie laat tevens toe de substelsels voor jongeren (deeltijds leren met overbruggingsuitkeringen) en ouderen (deeltijds en voltijds brugpensioen) volwaardig te integreren in één concept.

De financiering van de werkverdelingsverzekering veronderstelt een ruimer draagvlak dan de klassieke werkgevers- en werknemersbijdragen. Hierbij kan gedacht worden aan consumptie- en energieheffingen, belastingen op niet-arbeidsintensieve of niet-arbeidsgerichte activiteiten en een terugploeging van uitgespaarde uitkeringen. De kostprijs is de kostprijs van de solidariteit.

- [1] Heylen, F. en Van Gompel, J., De ontwikkeling van de werkloosheid en de inactiviteit in België (1970-1990). In: *Maandschrift Economie*, jg.56/1992, nr.3, blz.165.
- [2] Aznar, G., *Travailler moins pour travailler tous*, Syros, 1993, blz.18-19.
- [3] Leroy, F. en Bonte, H., De pree-historie van de werkloze. In: *Socialistische Standpunten*, jg.38/1991, nr.2, blz.23 e.v.
- [4] Het trekkingsrecht is een financiële tegemoetkoming die het gewest van de federale overheid ontvangt voor elke werkloze in een tewerkstellingsprogramma. Deze tegemoetkoming zou theoretisch gelijk moeten zijn aan een gemiddelde werkloosheidsuitkering.
- [5] Zie ook Van Meensel, R., *Risicogroepen op de arbeidsmarkt*. HIVA, 1993.
- [6] Nicaise, I., Loonkostbeheersing en loonkostsubsidies. In: *SWAV-Nieuwsbrief*, jg.2, dec.1992, blz. 17-20; Van Meensel, R., o.c., blz.3.
- [7] Vilrockx, J., Is het werkloosheidsprobleem oplosbaar? In: *Tijdschrift voor Arbeidsvraagstukken*, jg.3/1992, nr.3, blz. 98-99.
- [8] Holderbeke, F., Het overheidsbeleid ter bestrijding van de (langdurige) werkloosheid. In: *SWAV-Nieuwsbrief*, jg.2/nr.2, augustus 1992, blz.5-12.
- [9] Basile, A., L'Utopie à portée de main au André Gorz, serrurier de ma pensée. In: *Alternatives Wallonnes*, nr.84, 15 december 1992, blz.3 e.v.
- [10] Vester, F., *Ballungsgebiete in der Krise*. Deutsche Verlaganstalt, 1976.
- [11] Goeudevert, D., De toekomst van de arbeid. In: *De Morgen*, 10 mei 1993.
- [12] Aznar, G., o.c., blz.56.
- [13] De Batselier, N., *Socialisme en ecologie*. 8 november 1993, n.g.
- [14] Voor een inzicht in de basisinkomenstheorie zie o.m. Van Parijs, P., *Arguing for basic income*. Verso, 1992; Heij, J.J. e.a., *Basisinkomen in drievoud*. PSCW, Het Spinhuis, 1993; Van Trier, W., *Basisinkomen: utopische fantasie of reëel sociaal compromis?* Congrestekst UIA, 12 juni 1993.
- [15] Rosseel E., *Niet werkloos toezien: werkperspectieven bij werklozen in beroepsopleiding*. TESA, VUB, 1993.
- [16] Glorieux, I., *Arbeid en zingeving. Een onderzoek gesteund op theoretische logica en tijdsbudget-analyse*. VUB, 1993.
- [17] De Witte, H., *Tussen optimisten en teruggetrokkenen. Een empirisch onderzoek naar het psycho-sociaal profiel van langdurig werklozen en deelnemers aan de Weer-Werkactie in Vlaanderen*. HIVA, 1992.
- Vandevoort, L., *Bezig met werk. Kansarmen praten over hun werk en hun leven*. ISECO, 1991.
- Dewaele, A., *Op anderms kosten? Laaggeschoolde en langdurig werklozen in Brussel*. OOTB, 1993.
- [18] De Swert, G., *Arbeid en productie*. In: *Nieuwe tijden*, Reinaert-Het Volk, 1987, blz.89 e.v.
- [19] Rigaudiat, J., *Réduir le temps de travail*. Syros, 1993, blz.64-68.
- [20] Gorz, A., *Métamorphoses du travail. Quête du sens*. Ed. Galilée, 1991, blz. 263-292, en *Capitalisme, Socialisme, Ecologie*. Ed. Galilée, 1991, blz.185-214.
- [21] Aubry, M., *Pour un travail à temps choisi*. In: *Le Monde*, 6 maart 1993.
- [22] Gorz, A., *Les chemins du Paradis*. Ed. Galilée, 1983, blz.189-199.
- [23] Leroy, F., *De werkverdelingsverzekering*, in: *SWAV-Nieuwsbrief*, jg.3/nr.2, augustus 1993, blz.9-12 en *Het werkloze vissertje*. In: *Socialistische Standpunten*, jg.40/1993, nr.5, blz.14-17.
- [24] Aznar, G., o.c., blz. 82-84.